

Teksts — Gunita Nagle
Foto — Lauris Aizupietis

Jauno dienu Broce

Pēc Rīgas padomju un partijas skolas absolvēšanas **Vitolds Mašnovskis** tā arī neizveidoja karjeru komunistu nomenklatūrā, bet sāka fotografēt un vākt liecības par kultūras mantojumu. Gandrīz visa mūža garumā krātās zināšanas ir pamatā trim enciklopēdijām, arī *Muižas Latvijā*

KAD neilgi pirms Ziemassvētkiem Zinātņu akadēmijas Portretu zālē notika enciklopēdijas *Muižas Latvijā* atvēršana, tajā ar uzrunām spidēja mākslas zinātnieks Ojārs Spārītis un mākslas vēsturnieks Imants Lancmanis. Bet pats enciklopēdijas autors Vitolds Mašnovskis, lai gan sumināts un aplausiem godināts, palika kā ēnā.

Labi pazīstams viņš ir tikai šauram kultūrvēstures ekspertu lokam, nav slavas nogurdināts. Bet *Muižas Latvijā* nav viņa pirmā enciklopēdija. Pirms tās viņš sagatavoja četrus sējumus par vācbaltiešu memoriālo kultūru un tikpat daudz sējumus par Latvijas luterāņu baznīcām. Kāpēc Mašnovskis vācis materiālus par baznīcām, muižām un vācbaltiešu kultūru un kas no tā visa palicis pāri mūsdienās – par to mūsu saruna.

Kā jūs domājat, cik no 400 kapulaukiem nav izdemolēti? Atrakti visi 400»

Jūs esat vienīgais, kurš pabijis visās aptuveni 2000 Latvijas vietās, kur atradās vai joprojām atrodas muiža. Cik kilometru esat nobraucis?

Vienā dienā nobraucu vismaz 300 kilometru, bet bija reizes, kad pat gandrīz tūkstoti. *Muižas Latvijā* ir mana trešā enciklopēdija,

tad jau trešo reizi Latviju esmu izbraucis krustu šķērsu. Daudz nepārspilēšu, sakot, ka esmu nobraucis vismaz 300 tūkstošus kilometru.

Kas 20. gadsimta laikā muižām nodarījis vislielāko postu?

Man ir savākta fotoinformācija par 164 muižām, kas nodedzinātas 1905. gadā. Bet cik muižu nodedzināja, to neviens precīzi nezina, jo zinātniska pētījuma par to nav. 1905. gada revolūcijas postu grūti izmērīt, un tā iemesls varētu būt tas, ka ne visi spēj atšķirt muižu no pils un no kungu mājas. Piemēram, man ir stāstīts, ka nodedzināta muiža. Pārprasu, vai kungu māja ar visām saimniecības ēkām? Nē, tikai māja, kurā dzīvoja muižnieks. Bet kungu māja ir tikai viena no muižas ēkām, muižas īpašumos ir arī saimniecības mājas. 1905. gadā pret vācu muižniecību izpaudās tik nekontrolēts naids, ka daudz tika barbariski izpostīts.

PIECAS ATJAUNOTAS UN APSKATĀMAS LATVIJAS MUIŽAS

Dikļu muiža. 1896. gadā Kocēnos celtā neobaroka kungu māja, kurā saimniekoja barons Pauls fon Volfs, restaurēta 2003. gadā. Tajā ir daudz mūsdienu latviešu mākslinieku – Normunda Brasliņa, Edvarda Grūbes, Jura Jurjāna, Lailas Kelles, Anitas Melderē, Alekseja Naumova, Jāņa Andra Ūša, Viļas Zariņas – darbu.

Berķenes muiža, kas atrodas netālu no Tērvetes un ko tās tagadējie īpašnieki ir atjaunojuši kā savu mājvietu. Gaumīgi sakārtota vide un kungu mājas interjers.

Kukšu muiža Tukuma novadā. Savulaik pats savām acīm biju spiests noskatīties, kā šī muiža iet bojā. Taču to iegādājās vācietis Daniels Jāns, kurš atjaunoja kungu māju un saimniecības ēkas un, manuprāt, ir kļuvis par visstāko latvieti. Kungu mājā atjaunoti 18. gadsimta sienu gleznojumi.

Siekšātes muiža, savulaik barona fon Mēdema rezidence Kurzemē, ko 1905. gadā nodedzināja, taču līdz 1912. gadam kungu māju atjaunoja. Pēc agrārreformas te atradās Siekšātes pamatskola, padomju gados – Liepājas piena kombināta atpūtas bāze. Tagad ēkā ir viesnīca, komplekss – piena muzejs.

Mazmežotnes muiža. Apbrīnoju tās pašreizējos īpašniekus, kuri muižu ir nevainojami atjaunojuši ne tikai kā atpūtas vietu viesiem, bet arī kā lielu lauksaimniecības ražotni.

Klasisks piemērs ir Kazdangas muiža, kas piederēja fon Manteifelu dzimtai. Kazdangas muižas īpašnieks barons Manteifels nebija nekāds liels zemnieku draugs, bet viņš Kazdangā uzcēla slimnīcu, skolu un aptieku. Viņš uzskatīja, ka labam darbspēkam jābūt izglītotam, veselīgam un ar dzīvi apmierinātam. Bet 1905. gada revolūcijas laikā vietējie nodedzināja viņa kunga māju. Viņš esot bijis pilnīgi satriekts. Par ko, kāpēc?

Pēc tam muižām daudz jauna izdrija [Latvijas brīvvalsts 20. gadu] agrārā reforma, kad lielsaimniecības, arī muižas, nacionalizēja un sadalīja mazos privātpašumos. Es, tāpat kā Imants Lancmanis, uzskatu, ka muižu atsavināšana īpašniekiem atnesa tām vēl lielāku ļaunumu nekā 1905. gads. Visu cienu brīvības cīņai, kuriem piešķīra muižas, bet vairums no viņiem nezināja, ko iesākt ar milzu ēku. Ne viens vien tās noārdīja un izpārdeva ķieģeļos. Daudzās muižās 20. gados ierīkoja skolas un slimnīcas. Tās apsaimniekoja, bet nereti iznīcināja visu skaisto, kas traucēja ikdienas dzīvei. Kungu māju interjers aizgāja bojā.

Arī kara un padomju gadi daudz posta nodarīja, to jau zinām. Bet ne visi saprot, cik briesmīgi bija tā sauktie treknie gadi – bankas uzmācās ar kredītiem, un bija cilvēki, kas, pametot aizdevumus, sagrābās muižas. Bet pēc finanšu krīzes liela daļa muižu īpašnieku vai nu aizbēga no Latvijas, vai nezināja, kā tikt galā ar parādiem. Daļa muižu pārdotas pa vairāki lāgi, un, strādādams kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijā, zināju vairākus gadījumus, kad bija grūti noskaidrot, kam muiža pieder. Esmu daudzkārt pieredzējis, ka laikā, kamēr muižai nav īpašnieka vai pārvaldnieka, to izlaupa vietējie iedzīvotāji. Izlauz radiatorus, caurules, durvis un logus. Tas turpinās līdz

pat šai dienai. Vairākas slēgtās lauku skolas, kas atradās muižas ēkās, izdemolēja uzreiz. Kad strādāju pie pirmās enciklopēdijas *Muižnieku memoriālā kultūra Latvijā*, apsekoju visus Latvijas muižnieku kapulaukus. Kā jūs domājat, cik no 400 kapulaukiem nav izdemolēti? Atrakti visi 400.

Cik ir tādu muižu, par kurām rūpējas?

Apmēram 4% no 2000 Latvijas muižām ir skatāmas. Tas nozīmē, ka katrā no nepilnām simt muižām ir sakopta kungu māja un varbūt kāda no saimniecības ēkām. Mani iepriecina sastaptie cilvēki, kuri atjaunojuši muižu tā, lai būtu mājas pašiem un bērniem. Te sākas pēctecība, kas bija liegta padomju laikos. Tad viss piederēja kolektīvam.

Kas 21. gadsimtā muižai ir vislabākais – kļūt par viesu namu, tūrisma objektu vai dzimtas mājām?

Uz šo jautājumu atbildējis Lancmanis. Viņš ir teicis, ka mēģināt atjaunot vairākus tūkstošus kvadrātmetru un domāt, ka ar to var labi pelnīt, ir naivi. Lai restaurētu muižu, vajag milzīgu naudu, miljonus. Manuprāt, ideālā gadījumā kungu māju var piedāvāt tūrisma, bet to vajag izveidot arī par dzimtas māju. Iepazīnies ar vairākiem tagadējiem muižu īpašniekiem, pricājos, ka viņi ir gaiši un gudri cilvēki spēka gados. Piemēram, Abgunstes muižā, kur saimnieko divi jauni cilvēki, atjaunošanas darbi labi iet uz priekšu. Jautāju – kāpēc? Viņi smējās, ka viņiem ir septiņi kaķi un draugu bars. Ražīgs kolektīvs! Berķenes muižā saimnieko divi jauni, dzīvespriecīgi cilvēki. Viņi man atklāti pateica, ka muižu atjaunojuši sev par prieku. Uz šādiem īpašniekiem lieku vislielākās cerības. Bet pelnīt tikai ar muižu nav iespējams.

Lai atpelnītu to naudu, kas ieguldāma vienas muižas atjaunošanā, ar vienu mūžu ir par maz.

Ojārs Spārītis enciklopēdijas atklāšanā pateica labu lietu – muižas bija nevis kaut kādi vergturu īpašumi, tās ir mūsu pašu Latvijas lauksaimniecības un ražotņu pamats. Bija jāmācījās pelnīt, lai uzturētu lielos īpašumus. Savulaik sarakstījos ar 34 vācbaltiešu dzimtu pēcteciem. Līdz ar vācbaltiešu repatriāciju 1939. gadā zaudējām bagātu kultūru. Ne jau latviešu zemniekiem bija milzu bibliotēkas, kurā bija arī nopietna klasika, zinātniskā literatūra, enciklopēdijas un mākslas grāmatas. Vācbaltiešu muižniekiem bija vērtīgas mēbeles un mākslas darbu kolekcijas. No bijušās greznības palikušas tikai interjeru fotogrāfijas.

Kāpēc jūs pirmā enciklopēdija bija par vācbaltiešu kapavietām?

1993. gadā man par fantastisku algu, 32 rubļiem, piedāvāja strādāt par pieminekļu inspektoru Tukuma rajonā. Bija jāizpēta, kas ir tie 208 objekti manā aizsardzībā. Vairums bija saistīti ar vācbaltiešu kultūras mantojumu. Leinteresējos, kas bija to vācbaltiešu, kuri repatriējās, priekšteči. Sameklēju viņu kapavietas, veidoju ciltskokus un vācu dzimtu ģerboņus. Tad arī sāku apsekot baznīcas, līdz kādu dienu secināju, ka esmu iebraucis jau kaimiņu rajonā. Paplašināju savu inventarizāciju pa visu Latviju un vairāku gadu garumā sagatavoju četrus sējumus par muižnieku memoriālo kultūru 16.–20. gadsimtā Latvijā. Taču šī monogrāfija ir tikai manuskriptā, kas pieejams Akadēmiskajā bibliotēkā. Nav neviena, kas nodrukātu enciklopēdiju. Muižnieku kapu vietas, kapeņes un kapliņas iet bojā. Skolā mācām, kādu tik ēku būvniecību nav finansējuši vācu

muižnieki, daudzas no tām turpinām izmantot. Vai nebūtu pelnīti, ja mēs sakoptu viņu kapus?

Esmu ilgi par to cīnījies, bet tā ir saucēja balss tukšnesī. Kāpēc es veidoju enciklopēdijas? Pirmkārt, gribu, lai pēc manis kaut kas paliek. Otrkārt, gribu vismaz fotogrāfijās fiksēt to, kas iet bojā: kapi, baznīcas, muižas. Tās saglabāsies tikai šeit. (*Uzsit pa enciklopēdiju.*) Bieži vien vietās, kur pirms dažiem gadiem bija drupas, tagad vairs nav pat to. Tomēr pienāks laiks, kad cilvēki apzināsies – vācbaltiešu kultūra, baznīcas un muižas ir daļa no mūsu kultūrvēstures.

Jūsu biogrāfijā ir interesants fakts, ka esat mācījies partijas skolā un īsu laiku bijis Tumes izpildkomitejas priekšsēdētājs. Kad biju divdesmitgadnieks, jaunatne daļiņās trijās lielās grupās: javisti, gamzisti un

«Kāpēc es veidoju enciklopēdijas? Pirmkārt, gribu, lai pēc manis kaut kas paliek. Otrkārt, gribu vismaz fotogrāfijās fiksēt to, kas iet bojā: kapi, baznīcas, muižas»

spīdolisti. Es biju javists – tas nozīmē, ka biju viens no tiem, kas nopelnīja sava laika modernāko braucamo *Jawa 360*. Gamzisti bija tie, kas dzēra lēto, skābo vīnu *Gamza*, savukārt spīdolisti mēdza klejot pa ielām, spīdzinot kaklā iekārtu radioaparātu *Spīdola*. Kad braukāju ar *Jawu*, man pievienojās pulciņš jaunu puiku uz močiem, ko pabraucām Latvijā. Mūsu pulkā bija arī vietējie rūpnīcas partijas sekretārs, jauns puisis, un viņš man teica: «Vitold, tu skraidi kopā ar komjauniešiem, kļūsti par komjaunatnes sekretāru!» Man bija jāatklāj, ka neesmu komjaunietis.

Biju audzis ģimenē ar tiem laikiem nepareiziem uzskatiem. Mans tēvs, ukraiņis, Otrā pasaules kara laikā bija nonācis vācu armijā, karojis *Kurzemes katlā*, tur saņemts gūstā un noņemtiņš kalpot pie saimniekiem. Viņu aizsūtīja uz filtrācijas nometni

un vēlāk uz Sibīriju. Tēvu pirmo reizi ieraudzīju, kad man bija 16 gadu. Sev represijas negribēju, tāpēc piekritu, lai mani ar atpakaļejošu datumu uzņem komjaunatnē, kļuva par komjauniešu vadītāju. Mans draugs, partijas sekretārs, aizgāja mācīties uz Viļņas Komunistiskās partijas augstāko skolu, bet man uzrakstīja rekomendācijas mācībām Rīgas padomju un partijas skolā, kur varēja iegūt nepabeigtu augstāko izglītību. Draugs solīja, ka, mācoties partijas skolā nepilnus trīs gadus, tikšu pie nopietnas izglītības, lai strādātu par ekonomistu kolhozā. Būtbūt gatavoja ciemu priekšniekus un kolhozu priekšsēdētāju vietniekus.

Tā mani nosūtīja uz partijas skolu, kas atradās Rīgā, Brīvības un Dzirnau ielas stūrī. Bet es palaidu muti. VDK Latvijas nodaļas priekšnieks ģenerālmajors Longīns Avdjukevičs mums lasīja lekcijas par valsts drošību un tajās pieminēja arī izsūtīšanas. Neizturēju un pajautāju, ko man stāstīt kolhoza ļaudīm, ja man prasīs, kāpēc izsūtīja arī bērnus un vecus, slimus cilvēkus. Avdjukevičs aizrādīja, ka neesmu politiski nobriedis, un paskaidroja, ka bērni izsūtīti, lai neaugtu padomju varai naidīga paaudze. «Nelaime jāiznīcina pašā saknē,» viņš teica.

Otrs fakts, kura dēļ čeka man pievērsās, – partijas skolas bibliotēkā atradu vēstures grāmatas angļu un vācu valodā. Otrā pasaules kara vēsture tajās bija izgaismota pavisam citādi nekā padomju grāmatās. Tas bija 1973. gads, domāju, ka politikā ir sācies atkusnis, un atļāvos bibliotēkai pateikt: «Ja saskaita bojāgājušos, iznāk, ka Staļins ir slepkava.» Pagāja dažas dienas, un mani izsauca čeka. No rīta iegāju Stūra mājā, vakarā iznācu trīsošām rokām. Man inkriminēja aizliegtās literatūras glabāšanu. Mājās tiešām bija tādas grāmatas, bet, sajutis gruzduma smaku, krietnu daļu personīgās bibliotēkas jau biju sadedzinājis. Tad man izvirzīja apsūdzību, ka rakstu pretpadomju vēsturi. Tas laikam tāpēc, ka tagadējā Misiņa bibliotēkā biju palūdzis specnodaļas grāmatas, kuras man atteica izdot.

Pratināšanā divi cilvēki visas dienas garumā mani iztaujāja, viens draudēja sapūdēt cietumā un izrēķināties ar bērniem, otrs ieteica man kā «foršam čalim» visu valsiridīgi izstāstīt. Bet laikam čekisti saprata – ja mani arestētu, galvas ripotu gan tam partijas sekretāram, ar kura rekomendāciju tiku uzņemts partijas skolā, gan šīs skolas direktoram. Mani palaida, pat nelika parakstīt nekādas dokumentus. Atļāva arī pabeigt partijas skolu, bet nosūtījumu uz kolhozu nedeķa. Ej, kur gribi! Pēc tam piedāvāja darbus visnolaistākajos sovhozos un ciemos, kur visi bija nodzērušies.

Galu galā divus gadus nostrādāju Tūmē par izpildkomitejas priekšsēdētāju, bet, lai tiktu pie dzīvokļa, aizgāju strādāt uz Tukuma lauksaimniecības rūpnīcu, kur izveidoju apkopes staciju kolhozu tehnikas remontam. Vēlāk kļuva par direktora vietnieku Kandavas radiorūpnīcā, bet tur man

izveidojās konflikts ar direktoru par to, ka apturēja konveijeru, uz kura ražoja brāķi. Pats uzrakstīju atlūgumu, bet dabūju mikroinfarktu. Tā radikāli mainīju dzīvi, atsāku fotografēt, sadarbojos ar Tukuma muzeju, kļuva par laikraksta fotokorespondentu un galu galā par pieminekļu aizsardzības inspektoru. Savu turpmāko dzīvi veltīju kultūras mantojumam.

Lancmanis jūs salīdzināja ar apgaismības laikmeta mākslinieku un arhivāru Johanu Kristofu Broci, kurš zīmējumos un dokumentos fiksēja sava laika kultūru. Vai piekristāt šādam salīdzinājumam?

Zināmā mērā – jā. Lielākoties strādāju kā arhivārs. Lai spētu izpētīt, kas noticis ar 2000 muižām, man bija jāizveido nopietns arhīvs. Tajā ir 307 tūkstoši dokumentu un fotogrāfiju par muižām, par luterāņu baznīcām – 54 tūkstoši, par katoļu baznīcām – vairāk nekā 20 tūkstoši. Un vēl daži desmiti tūkstoši ir par dabu un visu, kas Latvijā ir uzmanības vērts. Galu galā izveidoju enciklopēdijas, kuras, ceru, derēs visiem, ne tikai akadēmiķiem. Tie objekti, ka minēti grāmatās, var pazust no zemes virsas, bet grāmatās paliks. ●

VITOLDS MAŠNOVSKIS

● Dzimis 1942. gadā Tukuma novada Pūrē kalpu mājā, dzīvojis Cēsīs, Valmiermuižā, Tukumā

● Mācījies Rīgas padomju un partijas skolā, kur ieguvis kvalifikāciju ekonomists organizators

● Bijis Tumes ciema izpildkomitejas priekšsēdētājs

● 80. gados strādāja par Tukuma rajona laikraksta fotokorespondentu, vairāk nekā 50 gadus nodarbojas ar fotografēšanu

● No 1993. līdz 2009. gadam bijis Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Tukuma rajona galvenais inspektors

● Trīs enciklopēdisku izdevumu autors: *Muižnieku apbedījumu memoriālā kultūra Latvijā 16.–20. gs.* četros sējumos (2000, nav izdota), *Latvijas luterāņu baznīcas. Vēsture, arhitektūra, māksla, memoriālā kultūra* četros sējumos (2008), *Muižas Latvijā. Vēsture, arhitektūra, māksla. 1. sējums* (2018)

● Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris

● Starptautiskās Kultūras pieminekļu un vietu saglabāšanas padomes Latvijas nodaļas arhitektūras un kultūras vēstures eksperts. Starptautiskās Muzeju padomes Latvijas nacionālās komitejas biedrs